

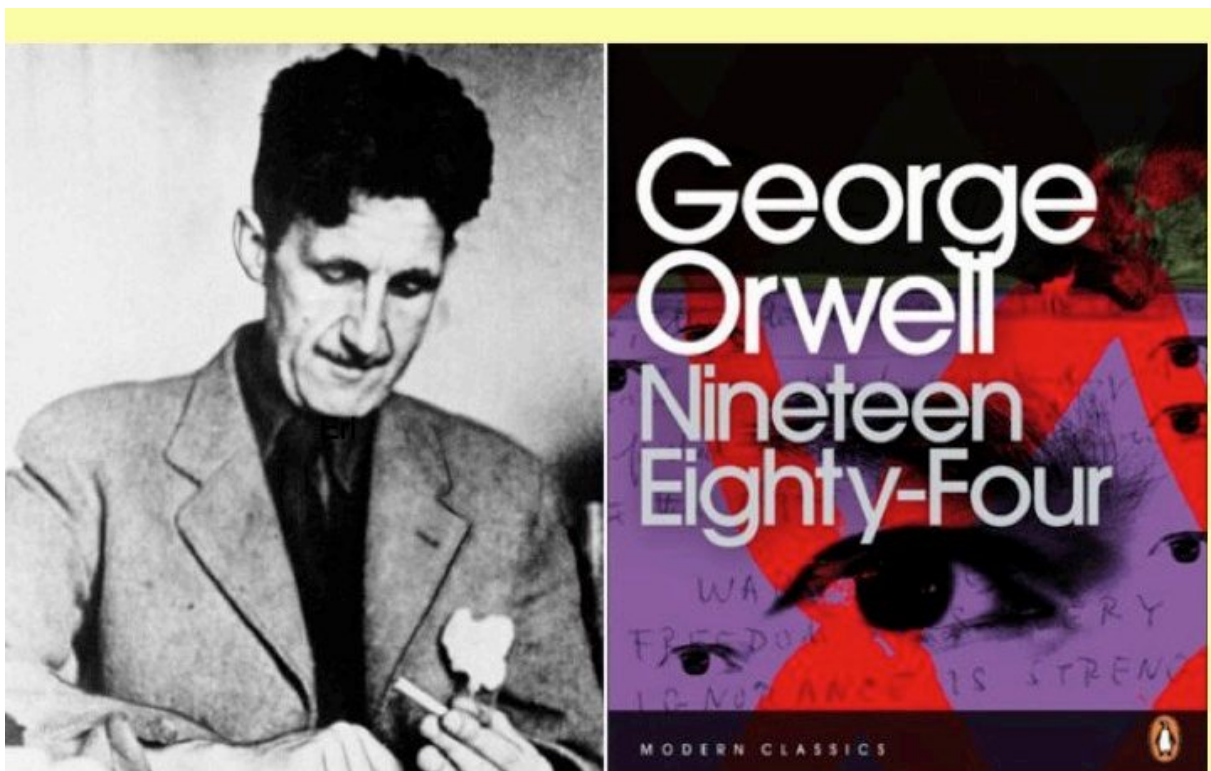
DE APOSTEL J.L. SLOK IN ZIJN EN ONZE TIJD

door

JAN N. BREMMER

Beste Ber, lieve Minke, geachte aanwezigen,

1984. In mijn eigen kringen zullen de meesten van ons ongetwijfeld denken aan het boek van George Orwell, dat oorspronkelijk verscheen in 1949

Arthur Blair (25 June 1903 – 21 January 1950), better known by his pen name *George Orwell*,

[2]. Het boek is beroemd mede door de slogan 'Big Brother is watching you', [3]

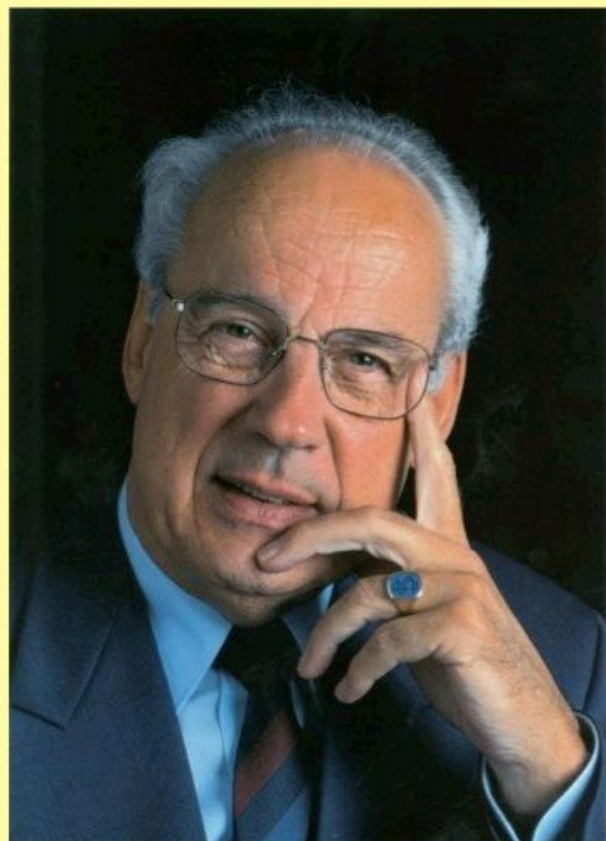

die, zoals bekend, de titel heeft gegeven aan een reality show, die niet bepaald was geconcipieerd in de geest van het Genootschap. In 1984 zelf konden we nog niet voorzien hoe profetisch Orwells boek zou zijn in onze huidige tijd van digitale bewaking en ik denk dat voor de meeste toenmalige leden van het Apostolisch Genootschap het boek toen ook geen betekenis had.

[4

Het was absoluut een andere tijd. In Amerika was Ronald Reagan president, in Engeland Margaret Thatcher her prime minister, in Duitsland hadden we Helmut Kohl als kanselier en in Nederland zwaaide Ruud Lubbers de scepter onder Koningin Beatrix. Het was de periode van de Koude Oorlog en Gorbachov moest nog komen. Maar voor de leden van het Genootschap was ongetwijfeld de belangrijkste gebeurtenis in dat jaar de komst van een nieuwe

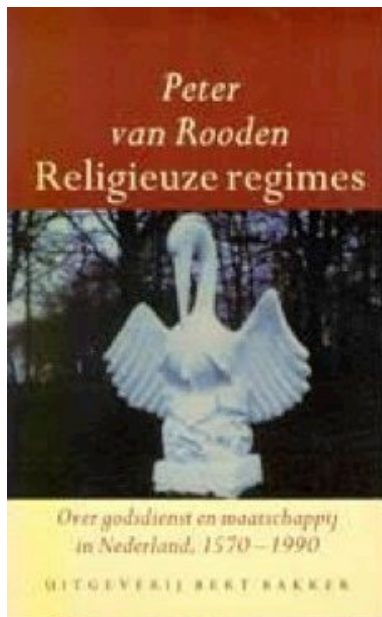
Hoe moeten we nu terugkijken op de periode van Apostel Slok Junior. Het zal duidelijk zijn dat dat nog niet zo eenvoudig is. Het is nog geen twintig jaar geleden dat hij aftrad en voor een historische blik is dat toch wel erg kort. Iemands plaats in de geschiedenis is ook zelden constant, omdat elke tijd zijn eigen maatstaven aanlegt en weer vault een ander perspectief zal oordelen. Bovendien heb ik hem pas leren kennen na zijn Apostolaat. Het is dus met enige aarzeling dat ik hier zal proberen hem te plaatsen in de ontwikkeling van de godsdienst in Nederland in de periode van de jaren zestig tot nu. Die taak is echter enigszins vergemakkelijkt doordat de Tilburgse godsdienstsocioloog Staf Hellemans een prikkelende afscheidsrede over die ontwikkelingen heeft gehouden, waarvan ik dankbaar gebruik heb gemaakt.

Laten we beginnen met de jaren '60 van de vorige eeuw. Ik denk dat er twee sleutelbegrippen zijn om die tijd te begrijpen waarvan er eentje vandaag de dag niet meer veel gehoord wordt, terwijl de ander steeds belangrijker is geworden, namelijk [6]

verzuiling en identiteit. Ik kies met opzet hier voor de jaren zestig omdat dat het laatste decennium was voordat de internationale golf van seks, drugs en rock 'n roll ook over ons land spoelde. In 1960 was Nederland nog compleet verzuild. Het is nu moeilijk ons voor te stellen hoe dat was. Het was niet alleen dat je lid was van een bepaalde kerk of partij, maar ook dat je een bepaalde krant las, lid was van een bepaalde politieke partij en, wat veel vergeten wordt, zelfs je boodschappen deed bij de middenstand die tot jouw kerk of partij behoorde.

[7]

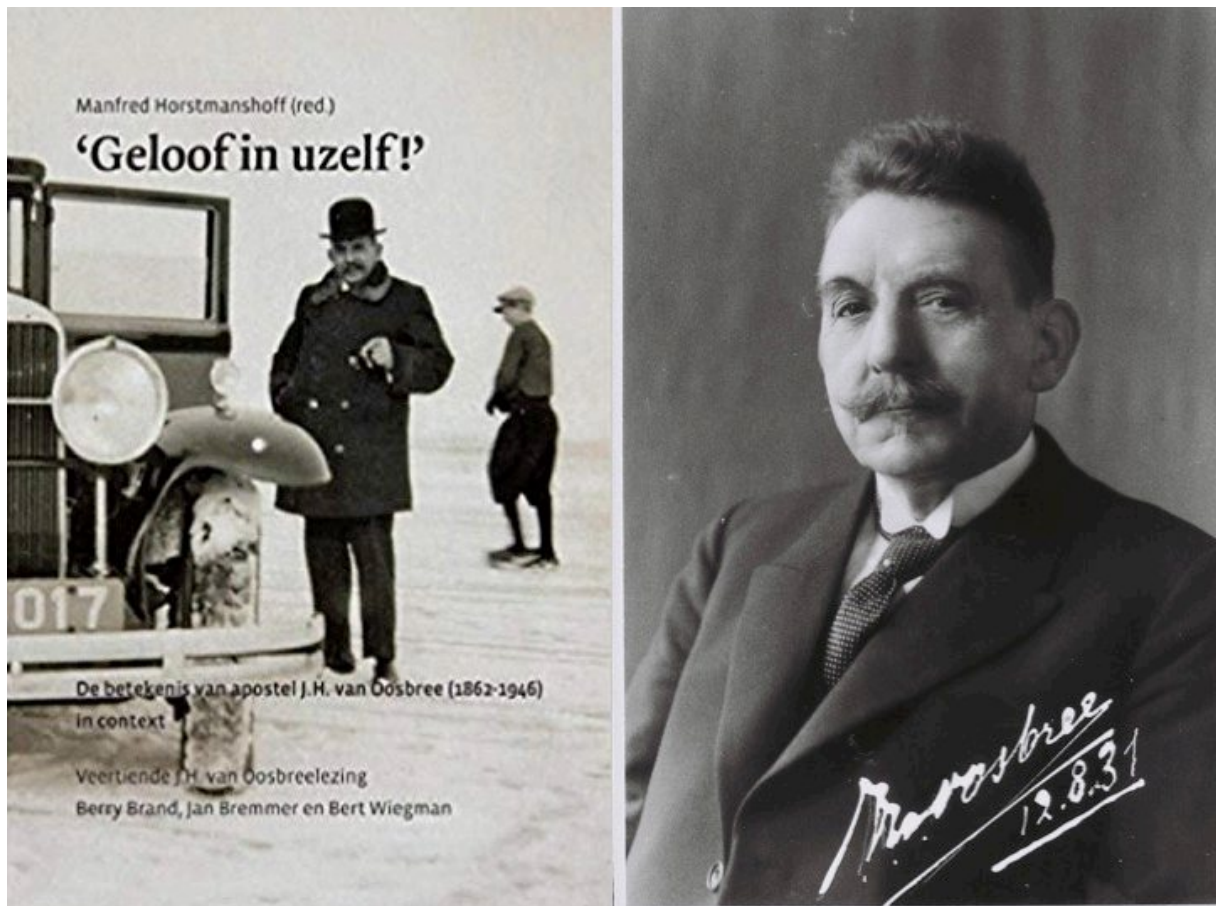

Frederique Demijer

Peter van Rooden, een antropologiserende kerkhistoricus van de Universiteit van Amsterdam, heeft zijn studenten onderzoek laten doen over de ontkerkelijking in het kader van een project over oral history, zoals Frederique Demijer dat nu doet bij de Apostolischen. Een van zijn studenten hield een interview met een zoon van een socialistische spoorwegman uit Winterswijk. Deze wist nog feilloos hoe hij één keer door zijn vader was geslagen. Dat was die ene keer dat hij thuiskwam met een brood van de christelijke bakker, in plaats van de socialistische. Vandaag de dag kom je natuurlijk niet meer bij de supermarkt als apostolische of als socialist. Een letterlijk dagelijkse bevestiging van je religieuze identiteit, of een letterlijk wekelijkse als het katholieke vis eten op vrijdag, is daarmee weggefallen.

Er is nog een aspect van die tijd dat voor ons verhaal belangrijk is. Doordat je lid was van zo'n zuil werd de inhoud van die zuil ook als vanzelfsprekend ervaren en was het niet nodig heel diep over de dingen na te denken. Je ging als het ware vanzelf mee met de veranderingen zonder dat je daar ontzettend mee bezig hoefde te zijn. Dat betekent ook dat je de geloofsvoorstellingen niet zozeer geïnternaliseerd had maar ze aannam als vanzelfsprekend. In zijn algemeenheid geldt voor de godsdienst in Nederland in de tijd voor de jaren '60 dat godsdienst vooral tot uiting kwam in handelingen en rituelen, zonder dat men vaak diep nadacht over wat het nu allemaal echt betekende. Ik denk dat dat ook voor veel

Apostolischen gold. Het feit dat de omslag van God hierboven naar God in je binnenste zo snel aanvaard werd, suggereert, lijkt mij, dat de mensen hier niet zo diepgaand over hadden gereflecteerd want het is toch een enorme stap: zo'n overgang van een christelijke kerk naar een religieus-humanistisch genootschap. Maar dat vanzelfsprekende gevoegd bij de ideeën van [8]

Van Oosbree en het charisma van Apostel Slok Senior hebben die overgang mogelijk gemaakt zonder erg veel hobbels. .

De apostolischen hadden misschien niet veel apostolische bakkers en ook geen apostolische partij, maar dat je vooral moest shoppen bij de leden van je eigen club en daarbinnen ook moest trouwen, was ook typisch voor hen in de jaren zestig. Het Genootschap was zelfs waarschijnlijk nog afgeslotener dan de andere zuilen. Ten eerste, was Apostel Slok Senior een tegenstander van medezeggenschap en democratie binnen het Genootschap, wat hij als aantasting zag van 'de goddelijkheid van de roeping van de Gezalfde' (Brand 476). Ten tweede, moeten we niet vergeten dat de elites van de verzuiling regelmatig contact met elkaar hadden, zelfs moesten hebben om de politiek te kunnen laten doorfunctioneren. De verzuiling betekende vooral isolatie aan de onderkant maar niet aan de bovenkant. Daar waren de elites

gewend met elkaar te overleggen omdat men in Nederland nu eenmaal van regering tot gemeenteraad zelden een absolute meerderheid heeft zodat er altijd een coalitie nodig is.

Er is een laatste maar niet onbelangrijk punt dat ik nog zou willen maken. We spreken vaak over godsdienst alsof dat een voor iedereen duidelijke categorie is. In veel gevallen is dat natuurlijk ook zo. Toch zijn we ons wel degelijk bewust dat de godsdienst van de een niet die van de ander is. Als je, zoals ik, recent bloed bent afgenomen door een vrouw met een hoofddoek, dan weet je dat je met een moslima te doen hebt. Die laat haar islam zijn heel duidelijk uitkomen door haar hoofddracht. Tot en met de jaren '60 was voor de christenen in Nederland niet zozeer het hoofddeksel van belang, ook al werd er wel getwist over kleding in bepaalde kringen, maar het was duidelijk dat het persoonlijke seksuele leven ook nog onder de godsdienst viel. Zo was het in mijn kerk en veel andere verboden om seks voor het huwelijk te hebben en bij de Apostolischen was dat ook zo. Een Apostolische vriend vertelde me dat hij en zijn vriendin nog in het midden van de jaren '60 ieder een apart hotel namen toen ze eens van huis moesten overnachten en mijn vader schreef mij een brief, toen mijn latere Engelse vrouw voor het eerst naar Amsterdam kwam, waar ik toen nog student was, dat ik mijn 1-persoonsbed vooral een 1-persoonsbed moest laten. Scheidingen waren verboden, homoseksualiteit was nauwelijks bespreekbaar en van transgenders had nog nooit iemand gehoord. Godsdienst disciplineerde zo niet alleen het meer publieke maar ook het privéleven in zijn meest intieme momenten.

Die veranderingen in de samenleving vanaf de jaren '60 tot en met '80 zijn evident. Ik zou de volgende aspecten willen noemen. Ten eerste, de groeiende nadruk op de zelf-expressie. Het was opeens zo dat we onze eigen kleding belangrijk gingen vinden, ons uiterlijk verder, maar ook de inrichting van ons huis. De consumptiemaatschappij gaf ons een auto zodat we meer van de wereld konden zien en met dat alles begon de individualisering steeds belangrijker te worden. Ten tweede, de enorme verstedelijking die mensen veel deed verhuizen waardoor ze zich konden onttrekken aan hun traditionele leefwereld met de daarbij behorende sociale controle. Een soort van geestelijke ontworteling dus. Daarmee gepaard, als derde, ging een toenemende afkeer van groepsverbanden en ontideologisering: de grote verhalen van het verleden bleken steeds minder aanhang te hebben. Misschien kwam dat ten dele, zoals de eerder genoemde Peter van Rooden argumenteert, omdat bij de protestantse en katholieke intellectuelen het gevoel opkwam dat er niets meer te doen was. De doelen uit het verleden waren bereikt. Dat zou ook kunnen verklaren waarom velen van hen de Kerk verlieten maar politiek actief bleven of werden op maatschappelijk gebied, vooral in comités

als Zuidelijk Afrika, ontwikkelingswerk of de vredesbeweging. Het merkwaardige is dat deze ontwikkelingen van die jaren voor iedereen te zien zijn, maar dat ik noch bij historici noch bij sociologen echt sluitende verklaringen ervoor vind, hoewel duidelijk is dat de groeiende welvaart en de nieuwe seksuele ontwikkelingen door de pil daarbij een belangrijke rol speelden. Ook al hadden theologen en kerkelijke leiders nog lang niet door wat er aan de hand was. [9]

De verschijning van een boek in 1963 als *Uit het rijke Roomse leven* van Michel van der Plas, waarin al teruggekeken werd op de jaren '30 en eerder alsof dat een ver en enigszins bizar verleden was, geeft aan dat de meer scherpzinnige katholieken zich al bewust waren geworden van de ingrijpende veranderingen in de tijd. Voor de protestanten zou dat nog eventjes duren.

Omdat de Apostel Slok senior in zijn Weekbrieven niet heel regelmatig inging op het wereldgebeuren en de belangrijkste beslissingen alleen nam, kon hij de vloedgolf aan veranderingen in de jaren '60 en '70 in Nederland tegenhouden al ging dat niet zonder enig verlies van leden. In retrospect kan men er over twisten of zijn reacties verstandig waren. Vanuit een godsdienstsociologisch perspectief is het zo dat het verlies van niet echt geëngageerde leden niet heel schadelijk is voor een religieuze organisatie. Integendeel, te veel

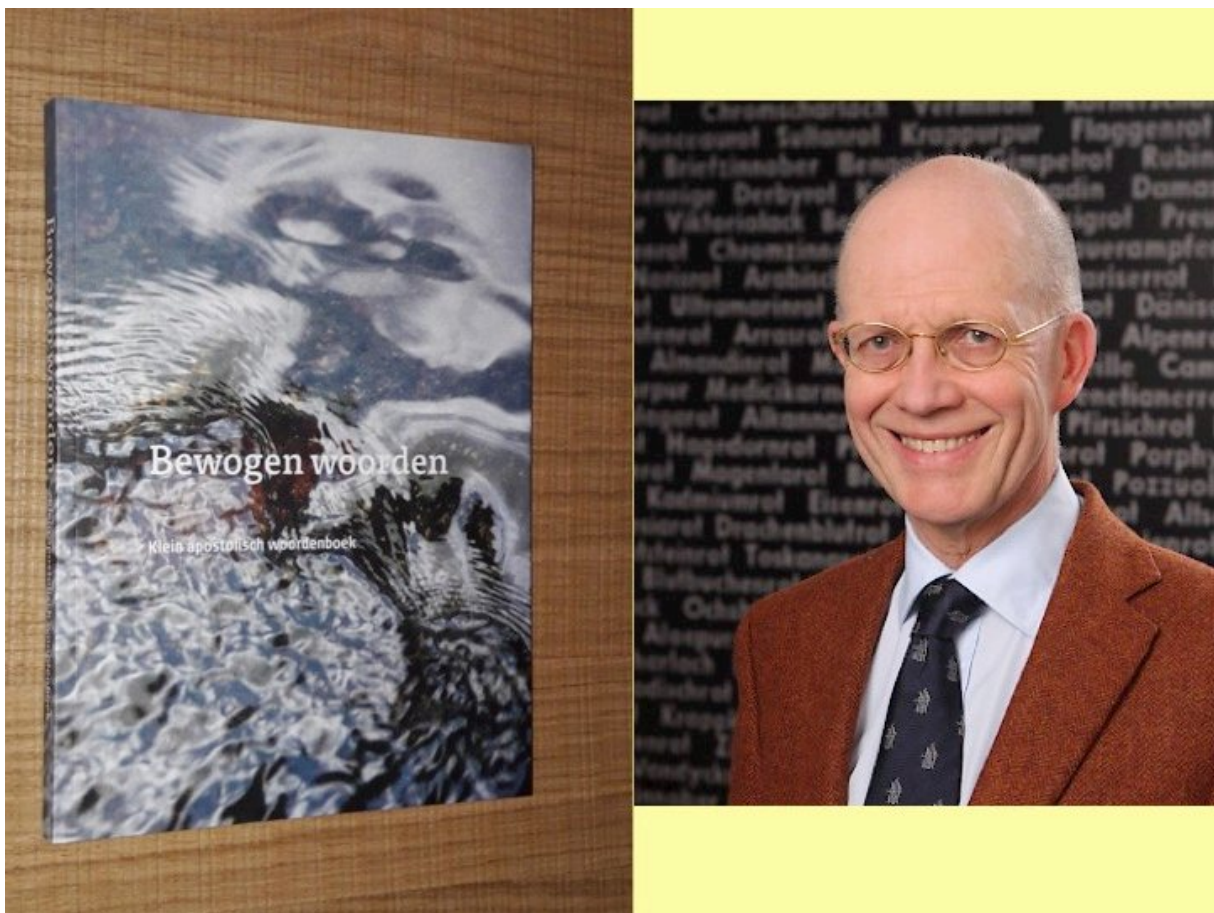
zogenaamde ‘free riders’ verzwakken het geheel en deze zijn ook vaak als eersten weer weg. Aan de andere kant, heeft elke organisatie een nieuwe generatie nodig. De met veel elan opgezette nieuwe jeugdarbeid in 1972 was vanuit dit perspectief een illustratie van [10

] Johan Cruyffs bekende gezegde ‘elk nadeel heb zijn voordeel’. Toch stonden de uitingen van lange haren en kortere rokken symbolisch voor de ontwikkelingen in de Nederlandse samenleving die ook de Apostel niet buiten de deur kon houden. Het is ook te zien op deze grafiek dat de ledenaantallen vanaf de eerste jaren ’70 beginnen te dalen.

Hoe heeft Apostel Slok junior zich verhouden tot die snelle ontwikkelingen? Laten we beginnen met de weekbrieven. Heel in het begin neemt hij nog de stijl van zijn vader over in de adressering van de broeders en zusters. Die stijl maakt nu – en ik denk ook toen al voor buitenstaanders – een enigszins retorische indruk, en bevat nog soms archaïsch aandoende woorden. Ik citeer uit de aanhef van de laatste weekbrief van zijn vader van 17 juni 1984: ‘Aan hen voor wie de glans van de **volg-schepping** een leven ten dienste van **de ander** inhoudt. Dezulken roep ik een hartelijk welkom toe en zij ontvangen de **bezielende kracht** van **verwerkelijking** van dit **ideaal des Heren**, wat ook **Het onze** geworden is’ en uit de eerste weekbrief van de nieuwe Apostel: ‘Aan het Gods Volk van deze Dag dat met hun jonge

Apostel het nieuwe tijdsdeel in **Godsvertrouwen** wil betreden en **open wil staan** voor de **inspirerende Liefdes-Almacht**. Opdat wij opgenomen blijven in de **Volg-Schepping** van Menswording Gods'. In een brief van juni 1989 schrijft hij dan, maar nu al zonder vetgedrukte woorden: 'Aan allen die zich willen openstellen voor het woord Gods opdat de ziele-akker kan worden bewerkt waardoor een steeds schonere ontplooiing Gods kan ontstaan Uw Apostel roept een hartelijk welkom toe'. Woorden als 'volg-schepping' en 'ziele-akker' zijn toch heel apart en ik zie ze ook niet verklaard in het mooie boekje [12]

Bewogen woorden van Manfred Horstmanshoff. Vanaf het begin van de jaren '90 wordt die aanhef echter sterk versoerd en in 1996 lezen we nog alleen: 'Hartelijk geliefde broeders, zusters en jeugd', waarbij de laatste categorie aan het eind van zijn Apostolaat 'jonge mensen' worden genoemd, ook een subtiele verandering die tegelijkertijd een soort opwaardering is van de jongeren.

Deze versoering en aanpassing aan het meer gangbare taalgebruik laat duidelijk een van de vernieuwingen zien die de nieuwe Apostel invoerde. Maar er was natuurlijk meer. In een weekbrief van oktober 1992 vat hij zijn beleid samen met 5 trefwoorden: kenmerk,

openheid, overleg, stabiliteit en flexibiliteit. Deze woorden, die heel redelijk klinken en op een buitenstaander zeker geen revolutionaire indruk maken, laten toch zien dat het nieuwe beleid in veel opzichten een breuk met het oude was. Een belangrijke ontwikkeling in de jaren 1984-2001 zie ik in de geleidelijke democratisering van de structuur van het Genootschap en de manier waarop het vroegere top-down langzamerhand werd veranderd, nog niet in een bottom up maar wel in een toenemend luisteren naar de basis.

De belangrijkste ontwikkeling in beide opzichten was ongetwijfeld het laten vallen van de Christus naam door de nieuwe Apostel in het najaar na het overlijden van zijn vader. Daarmee werd een begin gemaakt met een andere, meer democratische invulling van het Apostolaat. Niet dat in retrospect nu meteen daaruit alle consequenties werden getrokken. Het zou nog tot 1992 duren dat de Apostel ook ‘de Man Gods’ of de ‘Mond Gods’ werd genoemd. Met het afstand doen van al deze terminologie werd echter heel sluipend ook de autoriteit van de Apostel anders. Dat nam zijn tijd, zoals Berry Brand in zijn boek *Nieuw licht op oude wegen* heeft laten zien. Ik denk dat we hier een belangrijk verschil tussen de oude en de nieuwe Apostel kunnen zien. De nieuwe had een beter gevoel voor de ontwikkelingen in de samenleving dan zijn vader, vooral na rond 1970, maar was ook beter in staat zichzelf daaraan aan te passen. De flexibiliteit die hij in zijn net vermelde weekbrief noemde paste hij ook op zichzelf toe, daarbij luisterend naar wat de leden hem zeiden of vroegen. Daarbij kon hij wel door de door zijn vader opgebouwde autoriteit zonder veel discussie ook vernieuwingen doorvoeren die toch redelijk ingrijpend waren, zoals het afstand doen van de Christusnaam. Tegelijkertijd moest het toch in het begin van hem alleen komen want de cultuur in het Genootschap was niet berekend op de samenwerking van de Apostel met de anderen. Dat proces moest zich geleidelijk ontwikkelen. Cultuuromslagen gaan soms heel snel maar lang niet altijd.

Tegelijkertijd zie ik dit afscheid nemen van de identificatie met de Christus en het afschaffen van termen als de ‘Man Gods’ ook als een vorm van secularisatie, daar ook termen als ‘Geroepene’, ‘Leidsman’ en ‘Zegenaar’, allemaal termen met een Bijbelse achtergrond, na 1992 verdwenen. Die secularisatie had toen in de Nederlandse samenleving al geweldig aan terrein gewonnen. Van rond 1960 tot 1990 waren de Rooms-katholieke en de Hervormde Kerk gehalveerd, terwijl het aantal mensen dat niets was zich had verdrievoudigd en al bijna meer dan de helft van de Nederlandse samenleving uitmaakte. In de jaren negentig kreeg Nederland dan ook voor het eerst een paars kabinet waarin de christelijke partijen niet meer vertegenwoordigd waren. De enorme terugval van het Christendom en de doordringende

secularisatie in de samenleving hadden natuurlijk ook invloed op het leven van gewone Apostolischen. Daarmee werd een trend ingezet die tot vandaag aan de dag voortduurt. In het recente rapport van de commissie Zingeving vind ik dan ook weinig meer dat nog uitdrukkelijk wijst naar de christelijke wortels van het Genootschap.

Naast democratisering en secularisering kunnen we ook het proces van individualisering waarnemen binnen het Genootschap in de periode hier belicht. Ik zie dit ten eerste in de manier waarop met het privé leven werd omgegaan. In mijn boekje uit 2005 wees ik op wat ik het ‘gulzige’ karakter van het Genootschap noemde, namelijk het grote beslag dat het legde op de tijd van de leden, vooral van het kader. Het is dan ook geen wonder dat daar weerstand tegen kwam en dat in de loop van de tijd het aantal activiteiten flink werd besnoeid. Ik zou hier ook willen noemen de veranderende inzichten op het gebied van seksualiteit, zoals de langzame acceptatie van samenwonen en seks voor het huwelijk alsmede homoseksualiteit. Minder opvallend, en ook niet besproken in het boek van Berry Brand, is de verandering van de uitvaart waar de Apostel Slok junior meer ruimte creëerde voor de gevoelens van de naaste familie. Ongetwijfeld is daarover meer te zeggen want respect voor, maar vooral ook nieuwsgierigheid naar, de gevoelens van mensen is typerend voor onze tijd.

Tenslotte is er nog de emancipatie. We hebben van ruwweg 1965-1985 in Nederland de zogeheten tweede feministische golf gehad die uitliep op de Wet Gelijke Behandeling van 1992. De emancipatie bereikte uiteindelijk het Genootschap in het begin van de jaren '90 toen in 1991 de eerste vrouwelijke voorganger werd aangewezen en in 1992 het gescheiden zitten van mannen en vrouwen – ondenkbaar eigenlijk nu dat dat ooit zo was – werd afgeschaft. Waar het Genootschap tot die tijd volledig door mannen broeders werd gerund is de verhouding man-vrouw nu 60-40%. Nog niet helemaal gelijk, maar redelijk in balans, lijkt me. Toch, misschien een ondeugende vraag aan de huidige Apostel: zal de volgende Apostel nu een vrouw zijn of is dat een brug te ver?

Terugkijkend op deze, toegegeven, wat ruwe schets kun je zeggen dat de Apostel Slok junior verstandig ingespeeld heeft op de maatschappelijke ontwikkelingen, daarbij soms duidelijk terugkomend op eerdere opvattingen. Hij is zo, in mijn visie, een Apostel die een inhaalslag heeft gemaakt in vergelijking met zijn vader. Het is ook evident dat de door mij geschetste ontwikkelingen zich hebben doorgezet. Heel duidelijk werd dit meteen bij het aantreden van zijn opvolger, de Apostel Riemers, die koos voor een dialoog op ooghoogte, een gedachte die voor de Apostel Slok senior ondenkbaar en volstrekt verwerpelijk zou zijn geweest.

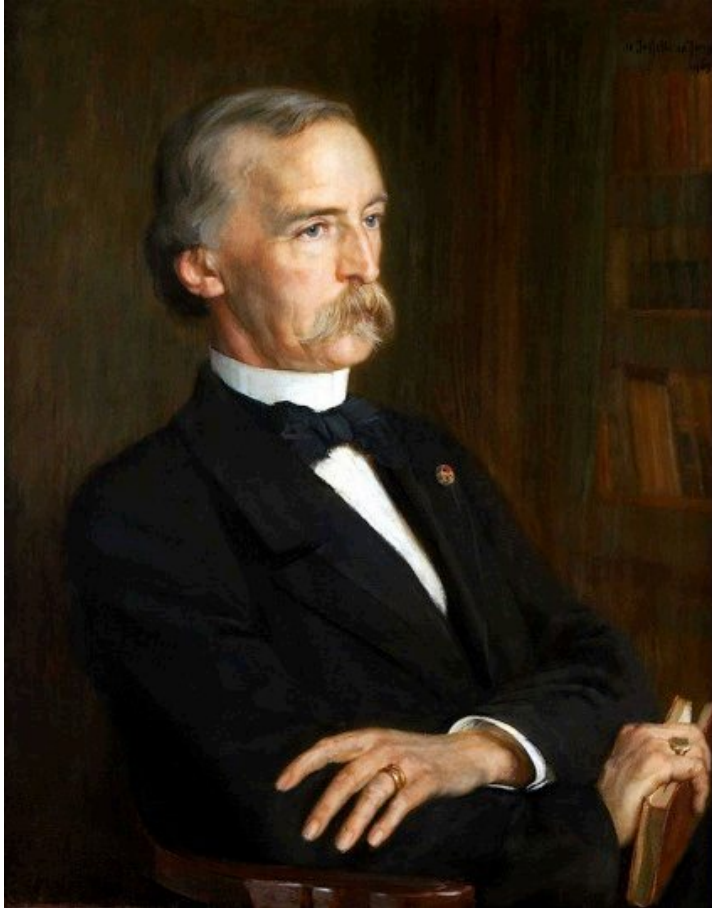
Er rest mij nog één vraag te stellen en proberen te beantwoorden. Wat is de toekomst van het Genootschap, gezien de ontwikkelingen in het maatschappelijk en religieuze leven, nationaal en internationaal, sinds 2001? Die toekomst zie ik niet ontzettend vrolijk in. Sinds de jaren 2000 hebben we alleen maar een daling van de ledenaantallen gezien, ook al is die daling in Nederland niet zo sterk meer in de laatste jaren en is de grootste protestantse groepering, de PKN, de laatste tijd redelijk stabiel gebleven. Toch lijkt overal in het Westen de trend naar beneden te gaan. Deze ontwikkeling heeft de aan het begin van mijn verhaal genoemde

[13]

Tilburgse godsdienstsocioloog Staf Helleman gebracht tot de boude these dat we te maken hebben met een grote transformatie van de religie in onze tijd en zelfs het einde van de zogenaamde wereldreligies meemaken.

De term ‘wereldreligie’, internationaal populair geworden als ‘world religion’, was een uitvinding van de Leidse godsdiensthistoricus C.P. Tiele

Cornelis Petrus
Tiele, (16 December
1830–11 Januari
1902)

[14] in de negentiende eeuw. In die tijd leek het Westen en daarmee het Christendom op een triomfale zegetocht af te gaan. Volgens Tiele was de wereldgodsdienst het hoogste stadium in de ontwikkeling van de godsdienst, een stadium dat alleen door het Christendom, Boeddhisme en, alhoewel slechts ten dele, de Islam ten volle was bereikt. Vandaag de dag zou je die status zeker niet ontzeggen aan de Islam en deze ook eerder dan het Boeddhisme noemen, dat zelfs in de negentiende eeuw niet echt meer een wereldgodsdienst was. Ook zou je vandaag de term niet kwalitatief invullen, dat zou te pretentius zijn. Volgens Hellemans nu hebben wij sinds de jaren '60 de ineenstorting van die wereldreligies beleefd door een groeiende secularisatie. Nu zijn bij deze these wel een enkele kanttekening te plaatsen. Het is ongetwijfeld zo dat in het westen het Christendom volledig op zijn retour is, zelfs in Amerika onder de jongeren; er zijn momenteel geen publieke theologen van formaat meer en de dogmatiek als discipline is volledig ingestort. Die snelle teruggang van het christendom zie je ook in Latijns Amerika, maar in Afrika is het Christendom nog groeiende zoals ook in China en Zuid-Korea. En over de groeiende invloed van de Islam, van Turkije tot Indonesië, hoef ik u niets te vertellen. Mijns inziens is dus het gehele beeld niet helemaal juist maar klopt het voor de westerse wereld en al helemaal voor Nederland.

Nu was het in Nederland zo dat tot aan de jaren '60 de grote meerderheid van de bevolking of Katholiek of Protestant was. Deze hegemonie van de grote kerken is volledig teloor gegaan. In plaats van monopolies, soms gedeeld met een of twee andere kerken, hebben we daarvoor in de plaats gekregen een geheel nieuw turbulent religieus veld, dat tegelijkertijd ook al de kiemen van desintegratie en ontbinding in zich draagt. Dit veld is voortdurend in beweging en het is onmogelijk te voorspellen wat de toekomst nu zal brengen. We zien hier concurrentie van bewegingen als New Age maar ook rituele specialisten, zincoaches met hun mindfulness, levensfilosofen en spirituele bestsellers als ooit *De Celestijnse Belofte*. In dit veld spelen de voormalige grote kerken nog maar nauwelijks een gehoorde rol. Daarnaast ziet Hellemans de grenzen tussen wat ooit religie heette en nu niet meer vervagen. Met het teloorgaan van de geïnstitutionaliseerde kerken zie je dat anderen bepaalde functies overnemen. In plaats van de Bijbel lezen we een blad als *Happinez* en de psychotherapeut vertelt ons dat spiritualiteit een belangrijk iets is voor je leven. Muziekfestivals, opera, wellness maar ook grote voetbalwedstrijden bieden nu ook een soort trance en spiritualiteit en een duidelijke onderbreking van de dagelijkse routine.

Het gevolg van deze pluralisering is dat de concurrentie binnen het religieuze veld steeds zwaarder wordt en mensen steeds geconfronteerd worden met nieuw en, misschien, attractiever aanbod. Een band met het verleden, met een traditie, bestaat nauwelijks meer voor de meeste mensen. Daarmee samenhangend is ook het steeds minder weten over religie. Waar ik vroeger nog jaren elke week naar catechisatie ging, is dat binnen de meeste groeperingen ondenkbaar geworden. Maar zonder kennis van het verleden is er geen band met het verleden en dus ook niet met de religieuze traditie en dit geldt al helemaal in een tijd waarin het behoren tot een groepering niet meer vanzelfsprekend is. Daarbij speelt ook dat de vaste ankers verdwenen zijn. Wat geloven we als Christenen eigenlijk nog met betrekking tot God of het hiernamaals? Op dit gebied is er ook een plausibiliteitsverlies, zoals Hellemans constateert, en je moet dus zeggen dat de Apostel Slok senior hierin zijn tijd vooruit was met het revolutionaire verplaatsen van God vanuit de hemel naar de mens en het afschaffen van het geloof in het hiernamaals.

Maar deze ontwikkelingen brengen mij weer terug bij een kernwoord uit de reeks kernwoorden van onze Apostel uit 1992 dat nog niet ter sprake is gekomen: kenmerk. Ooit was er een sterk gevoel van identiteit. Wie apostolisch was behoorde krachtens zijn verbond met de Apostel tot het Godsvolk. Dat volk had een duidelijke missie, een taak in de samenleving, een opdracht die helder werd meegegeven aan het einde van de dienst. In die

diensten werd gewerkt met heldere begrippen die konden worden onthouden. Geen kerk maar een Werk God als mens. Wij zijn er voor God en het sloot aan bij de christelijke traditie. Als ik nu het rapport *Zingeving in perspectief* lees, dan vind ik daarin veel waarmee ik het helemaal eens ben. Mooie woorden over trouw, compassie en duurzaamheid. Maar er spreekt ook duidelijk een verlies van de christelijke traditie uit. Zal het eindresultaat voldoende zijn om het kenmerk te vormen waarmee de apostolischen zich kunnen handhaven op de religieuze markt? Ik kan me niet helemaal aan de indruk onttrekken dat de richting die de Apostel Slok junior uitzette misschien toch dat kenmerk en specifieke van het Genootschap beter positioneerde dan het nieuwe rapport. Maar dat zal de toekomst leren.

Dank u voor uw aandacht!